

TOMASZ SOMMER

Polska Akademia Nauk

Pierwszy raport zbiorczy dla Józefa Stalina z „operacji polskiej”

Do tego ludobójstwa musiało dojść. Polacy byli dla władzy sowieckiej elementem niepewnym i niebezpiecznym z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, w sposób względnie zwarty zamieszkiwali znaczne obszary ziemi wchodzącej w skład ZSRS, co więcej, zupełnie słusznie uważali się w miejscach zamieszkania za „miejscowych”, a ziemię uznawali za „swoją”. Po drugie, zawsze mogli stać się piątą kolumną odrodzonego państwa polskiego, które w powszechnym przekonaniu rosyjskich i sowieckich polityków w sposób naturalny musiało zmierzać do odbudowy swojego stanu terytorialnego sprzed pierwszego rozbioru, czyli sprzed września 1772 roku. Po trzecie wreszcie Polacy byli katolikami, czyli w oczach sowieckich członkami niebezpiecznej sekty, stojącej w radykalnej sprzeczności ideologicznej z komunizmem, który przecież sam z dumą określał siebie mianem „bezbożnego”. Rozwiązanie mogło być tylko jedno — prawdziwie bolszewickie — fizyczna eksterminacja.

Rozkaz mordowania Polaków został wydany 9 sierpnia 1937 roku¹. Dwa dni później został rozesłany do zarządów NKWD w całym Związku Sowieckim². Śmiercionośna maszyna ruszyła.

Chociaż tak naprawdę mordowanie Polaków trwało już wcześniej i w momencie wydania rozkazu rozkręcało się w najlepsze. Można zasadnie napisać, że decyzja Biura Politycznego KC WKP(b) usankcjonowała i zdynamizowała istniejącą

¹ W nielicznej literaturze przedmiotu przyjęło się, że bezpośrednim rozkazem w tej sprawie był rozkaz nr 00485 wydany przez Mikołaja Jeżowa 11 sierpnia 1937. Jednak jeśli chodzi o ścisłość, to rozkaz 00485 był rozkazem operacyjnym, który dwa dni wcześniej został przyjęty przez Stalina, więc decyzję o rozprawie z Polakami trzeba przesunąć o dwa dni — na 9 sierpnia. Decyzja Biura Politycznego KC WKP(b) w tej sprawie została po raz pierwszy opublikowana w zbiorze dokumentów *Rozstrzelać Polaków — ludobójstwo Polaków w Związku Sowieckim w latach 1937–1938. Dokumenty z centrali*, oprac. T. Sommer, Warszawa 2010, s. 81.

² *Ibidem*, s. 82.

sytuację. Administracyjne ludobójstwo Polaków przeprowadzone w 1937 roku było swego rodzaju zwieńczeniem procesu depolonizacji wschodnich rubieży sowieckiego imperium. Proces ten rozpoczął się w XVIII wieku i trwa po dziś dzień.

Ile osób padło ofiarą tej bezprecedensowej zbrodni? Według ustaleń Nikity W. Pietrowa i Aleksandra B. Rogińskiego z 1997 roku w dokumentach NKWD znajduje się dokładnie 111 091 wyroków śmierci wydanych w tzw. trybie pozasądowym w trakcie „operacji polskiej”³. Z kolei ks. Roman Dzwonkowski SAC, od lat zajmujący się martyrologią katolików w Związku Sowieckim, w swojej najnowszej książce twierdzi, że „tysiące rozstrzelanych zostało poza »operacją polską« (wg różnych ocen ok. 150 tysięcy)”⁴. Dawałoby to w sumie 260 tys. polskich ofiar. Biorąc pod uwagę, że według oficjalnego spisu sowieckiego ze stycznia 1937 teren ZSRS zamieszkiwało 636 220 Polaków⁵, oznaczałoby to, że zabito tam 41% naszych rodaków. Oczywiście prawda jest taka, że Polaków było więcej niż w spisie — ich liczbę ocenia się na 800 tys. do miliona, nawet jednak biorąc to pod uwagę, w trakcie represji antypolskich zamordowano prawie co trzeciego przedstawiciela naszego narodu. Liczba 260 tys. jest jednak ciągle wstępnym szacunkiem. Mam nadzieję, że da się ją doprecyzować⁶. Nadzieję tę opieram na tym, że operacje NKWD były tajne i zbrodnicze, ale także świetnie udokumentowane. Co więcej, większość dokumentów zachowała się, choć z dostępnością do nich jest różnie⁷.

Dalej prezentuję jeden z dokumentów, które pozyskałem w trakcie kwerendy w Moskwie w 2009 roku. Jest on wyjątkowy z tego powodu, że stanowi pierwszy raport na temat „operacji polskiej” napisany dla Józefa Stalina przez Nikołaja Jeżowa.

Już w rozkazie 00485 określono tryb raportowania o przebiegu zbrodni. Telegramy z terenu o postępach akcji miały spływać „co 5 dni, tzn. każdego 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30 dnia każdego miesiąca”⁸ do centrali NKWD w Moskwie — czyli do biura Jeżowa. Z kolei Jeżow raportował w tej sprawie Stalinowi mniej więcej raz na tydzień. W pierwszym okresie biuro Jeżowa bardzo przykładało się do

³ N.W. Pietrow, A.B. Rogiński, „*Polskaja Operacija*” NKWD 1937–1938, [w:] *Riepriessii protiv polakow i polskich graždan*, Istoriceskije Sborniki „Miemoriała”, Moskwa 1997, s. 40–44.

⁴ R. Dzwonkowski SAC, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917–1991*, Lublin 2010, s. 214.

⁵ *Wsiesojuznaja pieriepiś nasielenija 1937 goda: Sbornik dokumentow i matieriałow*, Moskwa 2007, s. 87.

⁶ Autor tego tekstu przygotowuje monografię „operacji polskiej”, która trafi do druku jeszcze w 2013 roku. Jednym z jej zasadniczych problemów będzie ustalenie najbardziej prawdopodobnej liczby ofiar.

⁷ Niemal wszystkie dokumenty dotyczące ludobójstwa Polaków na Ukrainie zostały przekazane Polakom i opublikowane w zbiorze *Wielki terror: operacja polska 1937–1938*, t. VIII, seria „Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX w.”, Warszawa-Kijów 2010. Z kolei dokumenty z centrali, które udało mi się uzyskać dzięki Nikicie Pietrowowi z „Memoriału”, opublikowałem w cytowanym zbiorze *Rozstrzelać Polaków...* Nie ma natomiast dostępu do dokumentów z Białorusi, a dostęp do dokumentów z regionów Rosji jest fragmentaryczny.

⁸ *Ludobójstwo Polaków...*, s. 85.

tych raportów i tworzyło specjalne *résumé*, będące kompilacją raportów z terenu. Później jednak najwyraźniej przestano się tą sprawą aż tak bardzo przejmować i często Jeżow kazał pisać tylko kilkudzaniowy wstęp, a potem żywcem przepisywać bądź wręcz załączać reporty z terenu. Mniej więcej od początku 1938 roku raporty dotyczące „operacji polskiej” przestały mieć odrębny charakter — wpiisywano je w treść ogólnych raportów dotyczących przebiegu Wielkiego Terroru (choć i od tego nowego trybu były pewne wyjątki).

Prezentowany raport jest właśnie pierwszym, jaki wyszedł z biura Jeżowa, na temat „operacji polskiej”. W pierwszej części dokumentu podano wstępną liczbę ofiar, następnie opisano co ciekawsze przypadki.

Oto biurokratyczny zapis jednego z pierwszych etapów zapomnianej i nieukaranej zbrodni:

Sygnatura:

CA FSB F. 3, Op. 4, D 104, L. 262–274

Ściśle tajne

Dla tow. [towarzysza] Stalina

tow. Mołotowa

tow. Woroszyłowa

tow. Kaganowicza

N 59660

5/9 37

W związku z rozkazem NKWD ZSRS⁹ o operacyjnej likwidacji kadr polskiego wywiadu, 20 sierpnia przystąpiono do aresztowania polskich uciekinierów, emigrantów politycznych, jeńców wojennych, osób pozostających w związku z konsulatami i innych kontyngentów podejrzanych o szpiegostwo na rzecz Polski¹⁰.

W sumie do 30 sierpnia aresztowano 15 218 Polaków w tej liczbie 5410 w USRS, 3697 w BSRS, 775 w Obwodzie Zachodnim, 1293 w Leningradzie, 615 w Moskwie, 820 w Obwodzie Zachodnio-Syberyjskim, 450 w Obwodzie Swierdłowskim i 1311 na kolei¹¹.

Wstępne wyniki operacji świadczą o istotnych operacyjnych rezultatach, zarówno w zakresie zajęcia dowodów rzeczowych w czasie aresztowań, jak w zakresie zdemaskowania szpiegów — dywersantów i ich działalności.

Podczas przeszukiwań zajęto znaczną ilość broni wojskowej, nabojów materiałów wybuchowych i trujących, granatów, kontrrewolucyjnej literatury, sfalszowanych paszportów, niewypełnionych blankietów dokumentów, duże sumy pieniędzy w sowieckiej i zagranicznej walucie.

⁹ Chodzi o rozkaz 00485.

¹⁰ Rozkaz 00485 formalnie nie był skierowany przeciwko Polakom jako takim, tylko przeciwko Polakom kontrrewolucjonistom, do których zaliczono wymienione kategorie. W praktyce jednak determinanta narodowościowa była najważniejsza i aresztowano tych Polaków, którzy w jakiś sposób rzucili się w oczy. Rozważam ten temat szczegółowo we wstępie do *Ludobójstwo Polaków...*, s. 18–22.

¹¹ W kolejnych raportach te liczby stopniowo wzrastały, by w sumie osiągnąć 143 810 aresztowanych i 111 091 rozstrzelanych.

W toku operacji wykryto i zlikwidowano, mające bezpośredni związek z II Oddziałem Polskiego Sztabu Głównego¹², przy pomocy specjalnych kurierów i przez aparaty polskich konsulatów, liczące wiele osób rezydentury polskiego wywiadu, wiele silnych grup dywersyjnych działających w przedsiębiorstwach oraz wysoko wykwalifikowanych polskich szpiegów, specjalnie przerzuconych w różnych okresach czasu na terytorium ZSRS.

Oprócz tego w dalekich okręgach (Swierdłowskim, Zachodnio-Syberyjskim) w rezultacie operacji ujawniono i zlikwidowano peryferyjne centra (filie) szpiegowsko-dywersyjnej „Polskiej organizacji Wojskowej”¹³.

Przedstawiamy najbardziej charakterystyczne dane o rezultatach operacji w republikach i okręgach, najbardziej nasyconych kadrami polskiego wywiadu.

USRS

Aresztowania poszczególnych osób podejrzanych o szpiegostwo na rzecz Polski dały możliwość ujawnienia, w toku śledztwa, silnych formacji szpiegowsko-dywersyjnych.

Na największą skalę operację przeprowadzono w obwodzie Kijowskim (1621 aresztowanych), obwodzie Winnickim (1346 aresztowanych). W obwodzie Kijowskim zlikwidowano 51 polskich rezydentur bezpośrednio związanych z polskimi organami wywiadowczymi, prowadzących krecią szpiegowską działalność w pogranicznych rejonach — Korosteńskim, Nowogrodzkim (Nowogród Wołyński), Żytomierskim, a także w mieście Kijowie. Te rezydentury na dużą skalę informowały o stanie garnizonów Kijowskiego Okręgu Wojskowego i dysponowały grypami dywersyjnymi w przedsiębiorstwach przemysłowych.

Aresztowany w Kijowie zastępca naczelnika Gosgieosjomki — GŁUBOWSKI¹⁴ i szereg zwerbowanych przez niego inżynierów przekazywali do polskiego konsulatu wiele ściśle tajnych materiałów o charakterze obronnym.

Aresztowany w Kijowie były członek KPP SKAKOWSKI I. K. zeznał, że mieszkając w 1930 roku w Polsce, został zwerbowany przez defensywę w celu prowadzenia działalności prowokatorskiej w KPP, a w 1931 roku został przerzucony do ZSRS przez II oddział Polskiego Sztabu Głównego w celu prowadzenia działalności wywiadowczej. Założył w wielu przedsiębiorstwach Magnitogorska, Ułan-Ude, i Zaporozża szpiegowsko-dywersyjne grupy POW, w których skład weszli antysowiecko nastawieni Polacy. Jak dotąd ujawniono do 20 polskich szpiegów związanych ze SKAKOWSKIM.

Zdekonspirowano także starego agenta II Oddziału PSzG, byłego porucznika polskiej armii LIPIŃSKIEGO¹⁵, skazanego w 1923 roku na 10 lat więzienia. Po powrocie w 1933 roku na Ukrainę

¹² Dokładnie Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, potocznie defensywa — komórka organizacyjna Sztabu Generalnego WP (od 1928 roku Sztabu Głównego WP) zajmująca się wywiadem, w tym radiowywiadem, kontrwywiadem, dywersją pozafrontową, kryptologią, studiami armii obcych i sprawami zagranicznymi (*attaché*) w latach 1918–1939. W sowieckich dokumentach wymiennie z nazwą „defensywa” ma oznaczać szeroko pojęty polski wywiad skierowany przeciwko ZSRS.

¹³ Polska Organizacja Wojskowa — wymyślona przez NKWD organizacja, mająca być kontynuatorką POW-u założonego przez Józefa Piłsudskiego w 1914 r. Według legendy wymyślonej przez NKWD sieć POW miała w latach 30. XX w. opłacać cały Związek Sowiecki. Wiele ofiar „operacji polskiej” zostało zamordowanych za związki z tą nieistniejącą organizacją.

¹⁴ Nazwisko to pojawia się w „Meldunku ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Izraïla Leplewskiego...” — zob. *Wielki terror...*, s. 569. Gosgieosjomka — przedsiębiorstwo zajmujące się robieniem zdjęć geologicznych.

¹⁵ Andrzej Lipiński, ur. 1897, aresztowany 28 czerwca 1937, rozstrzelany 23 września 1937, zrehabilitowany w 1959. HDA SBU, Donieck, spr. 14196-PF.

LIPIŃSKI znowu rozpoczął tu wywiadowczo-dywersyjną działalność, związał się z polskim konsulem w Charkowie i zwerbował w celu dywersji 7 ważnych pracowników przemysłu węglowego, w tym 5 inżynierów. W celu utrzymywania łączności z LIPIŃSKIM, do niego do Donbasu regularnie przyjeżdżał kurier z polskiego konsulatu, przywożąc zadania i pieniądze.

W Szepietówce odkryto i zlikwidowano szpiegowsko-powstańczą organizację POW, założoną w 1924 roku przez nielegalnie przybyłego do ZSRS oficera polskiej armii SKARNIEWSKIEGO, któremu udało się zainstalować w pracy w charakterze nauczyciela. Organizacja przygotowywała, wywodzące się z antysowieckiej polskiej młodzieży drużyny bojowe, której uzbrojenie i przygotowanie było pod maską pracy oddziałów Osoawiachima¹⁶. W sprawie aresztowano 16 ludzi, przyznało się 11 ludzi.

W Rejonie Radomylskim wykryto polską grupę dywersyjną, przygotowującą wysadzenie w powietrze składów amunicji 8. Pułku Artylerii. W 1936 roku członkowie tej grupy próbowali wysadzić skład amunicji i w trakcie tej próby został przez nich zabity strażnik ochraniający skład. Wysadzenie zostało zablokowane, ponieważ ochrona wykazała się zbrojnym sprzeciwem. Według zeznań tę dywersyjną bandę stworzył komisarz pułku artylerii MIRONOW (aresztowany).

Na podstawie zeznań aresztowanego w mieście Czerkasy polskiego uciekiniera LACHA I.M., pracującego do aresztowania w charakterze nauczyciela w szkole średniej, ustalono że LACH jest agentem polskiego wywiadu i z jego polecenia stworzył silną szpiegowsko-dywersyjną rezydenturę w mieście Kańsk, gdzie wcześniej mieszkał.

W Czerkasach został aresztowany i zdekonspirowany, przerzucony w 1932 roku agent polskiego wywiadu RADKIEWICZ I.I., pracujący w charakterze ślusarza w fabryce papierosów. RADKIEWICZ przeszedł granicę wspólnie z grupą polskich szpiegów w liczbie 8 i on założył szpiegowską siatkę w Pierwouralsku i Złotouście.

Aresztowany i zdekonspirowany nielegalnie przybyły do ZSRS w lipcu br. agent polskiego wywiadu POLECH K.A.¹⁷ ostatni przyznał się, że został przerzucony w ZSRS w celu prowadzenia działalności wywiadowczej w oddziałach garnizonu korosteńskiego [stacjonujących w — dopisek tłum.] rejonie umocnionym i w tym celu przeszedł w Polsce specjalny przygotowawczy kurs wywiadowców. W czasie zatrzymania POLECHOWI zabrano: dwa rewolwery, dwie bomby, kompas, rozmaite sowieckie dokumenty na nazwisko MELBEKKA i 1200 rubli w sowieckich banknotach.

Analogiczne materiały uzyskano w Rejonie N.(owgorod) Wołyńskim, gdzie aresztowano i zdekonspirowano przerzuconych przez granicę agentów polskiego wywiadu KONOPCZUKA¹⁸ i CHAIŃSKIEGO¹⁹, także wyposażonych w fałszywe dokumenty i broń. Podczas aresztowania CHAIŃSKI okazał zbrojny sprzeciw i próbował uciec, jednak został ranny i aresztowany.

W rezultacie śledztwa ujawniono znaczną ilość bezkarnych naruszeń granicy przez agentów polskiego i rumuńskiego wywiadu.

I tak na odcinku Sławuckiego Oddziału Granicznego agent-dywersant polskiego wywiadu ZASTOWSKI-BUBLIK A.I. W ciągu ostatnich 5 lat siedem razy bezkarnie przechodził granicę ZSRS i bez przeszkód wracał do Polski.

¹⁶ Obszczestwo Sodiejstwa Oboronie i Awiacionno-Chimiczeskomu Stroitelstvu (Stowarzyszenie Współpracy przy Obronie i Budownictwie Przeciwlotniczym i Przeciwhemicznym) — organizacja szykująca głównie młodzież do obrony przeciwlotniczej i przeciwhemicznej, w której uczestniczyło ponad 10 mln osób.

¹⁷ Konstantin Andriejewicz Polech — skazany na karę śmierci 23 września 1937 w Kijowie. HDA SBU, f. 5, spr. 465, k. 11–18.

¹⁸ Michaił Anastasjewicz Kononczuk (nazwisko z błędem) skazany na karę śmierci 31 sierpnia 1937 r. HDA SBU, f. 5, spr. 465, k. 11–18.

¹⁹ Karp Andriejewicz Chainski skazany na karę śmierci 31 sierpnia 1937 r. HDA SBU, f. 5, spr. 465, k. 11–18.

Do agenta II Oddziału PSzG KIEREKOWSKIEGO od 1932 do 1937 roku co roku przyjeżdżali łącznicy z Polski. Na odcinku tegoż Sławuckiego Oddziału Granicznego bez przeszkód przechodzili granicę, by dotrzeć do niego kurierzy LEPIŃSKI, JAWORSKI, SŁUCKI. Tam też przeszedł granicę agent polskiego wywiadu GOMUŁA.

Na odcinku Jampolskiego Oddziału Granicznego w ciągu czterech lat bezpośrednio na naszej granicy agenci polskiego wywiadu KAPIŃSKI L. i WITOSŁAWSKI przekazywali naczelnikowi polskiej strażnicy ZDYBAŃSKIEMU paczki z zebranymi przez nich szpiegowskimi materiałami.

Agent polskiego wywiadu DOMASIUK-KUCZEWSKI-ORŁOW P.Z. W ciągu długiego czasu do kwietnia 1937 roku bez przeszkód przechodził granicę na odcinku Wołyńskiego Oddziału Granicznego.

Na odcinku Mochylewsko-Podolskiego Oddziału Granicznego w ciągu długiego czasu bezkarnie dokonywał przekraczania granicy znany agent wywiadu rumuńskiego EMULIAK W. Tam też systematycznie od 1928 do 1937 roku przechodziło samemu i przewoził współpracowników do 11 agentów rumuńskiego wywiadu.

BSSR

W rezultacie wstępnych przesłuchań aresztowanych w Orle zdemaskowano polską szpiegowsko-dywersyjną grupę KAMIŃSKIEGO A.I., którego obaj bracia są oficerami II Oddziału Polskiego Sztabu Głównego. KAMIŃSKI wskazał 13 zwerbowanych przez siebie dywersantów, w tym pracujących w Elektrowni Gorłowskiej, która miała zostać wysadzona.

Na terytorium likwidowanego Rejonu Dzierżyńskiego²⁰ aresztowano 153 Polaków, w tym 19 pracujących w rejonie kierowników, 8 współpracowników NKWD, 24 pracowników rejonowych organizacji. Podczas przeszukań zatrzymano wiele kompletów broni, środków wybuchowych, preparaty bakteriologiczne, dokumenty potrzebne do szpiegowania i wielkie sumy pieniędzy.

W Rejonie Smolewickim wykryto dywersyjną grupę składającą się z 18 osób, zorganizowaną przez rejonowego lekarza weterynarii — polskiego uciekiniera TURA. Zeznania TURA ujawniły związek z polskimi organami wywiadu, członka prawicowego odchylenia, b.(yłego) naczelnika Zarządu Weterynarii Narkomziema²¹ BSSR PASMANKA (aresztowany), organizującego na polecenie polskiego wywiadu rozprzestrzenienie na masową skalę chorób infekcyjnych w pogłowiu bydła.

W trakcie operacji na Polakach w Oświejii wykryto i zlikwidowano szpiegowską grupę, której przewodził CZERWONIEC, składającą się z 6 ludzi, zadaniowanej przez, jak ustalono w śledztwie, niemiecki wywiad.

Tam też aresztowany KRASOWSKI przyznał się do działalności szpiegowskiej na korzyść Polski i wskazał 15 szpiegów z sobą związanych, w tym jednego pracownika ochrony granicznej NKWD.

W Homlu przyznał się uczestnik polskiej dywersyjno-powstańczej organizacji PALEW i wskazał 10 współpracowników.

Aresztowany DAUSZA, pracujący w redakcji polskiej gazety „Orka”, przyznał się do działalności w „POW” od 1916 roku i zeznał o wspólnym uczestnictwie z nim w mohylewskiej organizacji POW w 1918 roku aresztowanego b.(yłego) NKZ (Ludowego Komisarza Zdrowia) BSRS BENEKA i wskazał wielu członków POW w centralnych rejonach.

W Połocku aresztowany Polak WOJCIECHOWSKI przyznał się, że jest uczestnikiem białomigranckiego „Rosyjskiej Wspólnoty — Sojuszu Wojskowego”.

²⁰ Dawny Rejon Kojdanowski w Obwodzie Mińskim, drugi po leżącym na Ukrainie Rejonie Marchlewskiego, autonomiczny rejon polski. Utworzony w 1932, zlikwidowany w 1938. Liczył 44 tys. mieszkańców.

²¹ Narodnyj Komissariat Ziemblerobstwa — Ministerstwo Rolnictwa.

Obwód Zachodni

Wykryto i zlikwidowano 17 polskich szpiegowsko-dywersyjnych formacji i zdemaskowano 19 polskich szpiegów.

Aresztowany w Smoleńsku czerwonoarmista z rotacji łączności 166. brygady lotnictwa WASILEWSKI W.F., pełniący obowiązki technika zarządu prac budowlanych przy tej brygadzie, zeznał, że od lata 1930 był agentem polskiego wywiadu. WASILEWSKI został zwербowany przez kuriera SZUBYNEWICZA, który specjalnie przyjechał z Polski i przywiózł pismo polecające dla WASILEWSKIEGO od jego krewnych z Polski.

Wykryto i zlikwidowano polską organizację dywersyjną na moskiewsko-kijowskiej i białoruskiej linii kolejowej, założoną przez rezydenta polskiego wywiadu UGLIKA W.A., zajmującego stanowisko dyspozytora na st.(acji) Brańsk-2. UGLIK zeznał, że został zwербowany przez Polaków jeszcze w 1919 roku i na zlecenie wywiadu zorganizował szpiegowsko-dywersyjne jaczki na białoruskiej i moskiewsko-kijowskiej linii kolejowej.

W toku śledztwa ustalono, że wymieniona organizacja przeprowadziła w 1936 roku zamach na wojskowy pociąg na odnodze leszczyńskiej białoruskiej linii kolejowej. Zadaniem organizacji było także dokonywanie zamachów na przywódców partii i rządu. W toku sprawy ujawniono 39 członków szpiegowsko-dywersyjnej bandy.

Aresztowany w Wiaźmie były jeńiec wojenny, oficer armii austriackiej GOLDBERG Z.M., przyznał się, że w 1928 roku nielegalnie przechodził do Polski, gdzie został zwербowany przez naczelnika tarnopolskiej defensywy i został przerzucony z powrotem do ZSRS z zadaniami o charakterze szpiegowskim i dywersyjnym z dziedziny ochrony zdrowia. GOLDBERG wciągnął do pracy dywersyjnej dwóch lekarzy.

KUKIEWICZ M.W., który przeniknął do ZSRS pod pozorem dezercji z polskiej armii, pracujący jako fryzjer w Klińcach, przyznał się, że będąc w 1929 roku w szkole podchorążych w mieście Ostrogu (Polska) został zwербowany przez porucznika polskiego wywiadu (nazwisko nieczytelne) i z zadaniem o charakterze szpiegowsko-dywersyjnym został przerzucony do ZSRS z drugim szpiegiem-dywersantem ZARĘCZUKIEM. KUKIEWICZ wskazał adres konspiracyjny, który dostał w Kijowie od polskiego wywiadu.

Obwód Leningradzki

Pierwsze rezultaty operacji w Leningradzie wskazują, że POW i II Oddział PSzG rozwinęły szeroką działalność szkodniczą w ważniejszych przedsiębiorstwach obronnych Leningradu i w oddziałach Armii Czerwonej.

Znaczna część dywersantów miała za zadanie dokonanie zniszczenia fabryk wojskowych w momencie napaści Polski na ZSRS. Przykładowo w wojskowych fabrykach „Bolszewik”, „Czerwony Październik”, nr 4, 6, 52, 218 i innych wykryto polską agenturę, szykującą zniszczenie tych fabryk.

Aresztowany ANDRZEJEWSKI, inżynier fabryki nr 4 przyznał się, że od 1915 roku był członkiem POW, do której został zwербowany przez byłego pułkownika ARANOWSKIEGO. W ostatnich latach był w kontakcie z agentem II Oddziału PSzG, inżynierem w tej samej fabryce ŁABIŃSKIM i na jego zlecenie szykował dywersję w fabryce. Do dywersyjnej grupy wciągnął 7 robotników fabryki.

KUCHARIEW, były kapral polskiej armii, w momencie aresztowania pracował jako inżynier w fabryce nr 208. KUCHARIEW przyznał, że w 1923 roku został nielegalnie przerzucony do ZSRS przez polskie organy wywiadowcze i osiadł przy wojskowej fabryce w Leningradzie. W 1934 roku do KUCHARIEWA przyjechał kurier z II Oddziału Polskiego Sztabu Głównego, który przekazał mu polecenia dotyczące przygotowania aktów dywersji w fabryce.

DACZKOWSKI inżynier instytutu elektrotechnicznego zeznał, że w 1934 roku został zwербowany przez rezydenta II Oddziału PSzG, pracownika polskiego konsulatu w Leningradzie KARSZO, któremu przekazywał informacje o materiałach, nad którymi pracowano w instytucie, w szczególności o doświadczeniach z promieniami zatrzymującymi silniki lotnicze.

WINICZ robotnik z fabryki imienia Stalina, przyznał się, że w 1936 roku został zwербowany przez polskiego wywiadowcę PIOTROWSKIEGO, któremu przekazywał szpiegowskie informacje o fabryce. WINICZ miał za zadanie wysadzić w powietrze dział turbin, z tego powodu PIOTROWSKI dostarczył mu specjalne środki o wielkiej sile wybuchowej.

WOWCZAK i INŻYEGIRYJ, pracownicy poligonu artyleryjskiego, zeznali, że byli członkami grupy dywersyjnej, do której zwербował ich polski wywiadowca DIEKTJARIEW. Przyznali się, że szykowali wysadzenie zapasów prochu znajdujących się na poligonie.

KABICKI, były planista 201 placówki LWO (Leningradzkiego Okręgu Wojskowego — przyp. tłum.) przyznał się, że w 1920 roku w Warszawie został zwербowany przez pułkownika polskiego wywiadu MARSKIEGO, następnie przerzucony do ZSRS w celach wywiadowczych i tu miał spotkania konspiracyjne z wieloma kierowniczymi pracownikami LWO, z którymi był związany szpiegowską działalnością.

Aresztowany pom.(ocnik) naczelnika WWS LWO WIESILEW zeznał, że w 1935 roku został zwербowany przez agenta polskiego wywiadu ZIELSKIEGO, któremu za wynagrodzeniem przekazywał informacje o infrastrukturze oddziałów WWS LWO.

W fabryce imienia Żdanowa aresztowano mistrza MIRONOWICZA, który przyznał się do uczestnictwa w nielegalnej polskiej organizacji katolickiej i do przygotowywania aktów dywersji.

SZPAKOWSKI — pom.(ocnik) dowódcy 15. Wydzielonego Batalionu Piechoty zeznał, że w 1933 roku został zwербowany dla polskiego wywiadu przez b.(yłego) dowódcę 3. Brygady Lotniczej KOCHAŃSKIEGO (aresztowany) i na jego zlecenie założył w batalionie dywersyjną grupę POW, składającą się z 9 ludzi.

PANCERN — kierownik robót w wojskowej fabryce „Bolszewik”, został zwербowany do POW w 1933 roku. Rozkręcił werbowniczą działalność dla POW pod pozorem działalności dla NKWD. Zajmował się aktywną pracą szpiegowską i przygotowywał akty dywersji w fabryce na wypadek wojny z Polską.

Okręg Zachodnio-Syberyjski i Okręg Swierdłowski

Jednocześnie ze znaczącymi wynikami operacji w rejonach graniczących z Polską, odnotowano nie mniejszą aktywność polskich organów wywiadowczych na Syberii i na Uralu.

Dzięki zeznaniom aresztowanego w Nowosybirsku księdza ŻUKOWSKIEGO²² i Polaka PIOTROWSKIEGO ustalono, że na terytorium Syberii funkcjonowała wywiadowcza, szpiegowsko-dywersyjna i terrorystyczna organizacja POW. W dowództwie syberyjskiego Centrum POW byli ŻUKOWSKI, FILIPOWICZ i SOSENKO. Organizacja miała filie w wielu dużych miastach Syberii. Na zlecenie POW PIOTROWSKI przeniknął do stołówki UNKWD w celu organizacji otrucia pracowników UNKWD w przypadku wojennych komplikacji.

Podobna sytuacja była w Swierdłowsku, gdzie w wyniku śledztwa wykryto Uralską filię POW, która została zorganizowana w 1933 roku przez przerzuconego z Polski aktywnego pilsudczyka MALINOWSKIEGO (nieczytelne).

Wspomniane centrum POW posiadało swoją agenturę wywiadowczą w wielu ważniejszych przedsiębiorstwach przemysłowych Uralu.

²² Ks. Antoni Żukowski ur. 1885 w Irkucku, św. kapł. 1909, zamordowany w trakcie „operacji polskiej” 12 października 1937 w Nowosybirsku. Działał w parafiach od Uralu po Bajkał. Wielokrotnie represjonowany — po raz pierwszy aresztowany w 1920.

Oba wymienione centra POW wykryto w wyniku obecnej operacji zmierzającej do likwidacji kadr polskiego wywiadu i o obecności tych centrów w zeznaniach śledczych w sprawie POW w centrali miano tylko ogólne pojęcie.

Wyniki pierwszych dni operacji są jeszcze daleko niepełne, ponieważ znaczna część aresztowanych nie została jeszcze w pełni przesłuchana ani zdemaskowana, niemniej jednak już wskazują na masowy charakter obsadzenia przez polski wywiad swoją agenturą i o wyjątkowym nasiąknięciu nią nie tylko rejonów przygranicznych, ale i wielu ośrodków przemysłowych i poszczególnych wielkich przedsiębiorstw, gdzie w toku operacji wykryto liczne, głęboko zakonspirowane, dobrze przeszkolone, dywersyjne grupy.

Do 1 września br. osądzono i rozstrzelano 930 polskich agentów.

LUDOWY KOMISARZ SPRAW WEWNĘTRZNYCH ZSRS, GENERALNY KOMISARZ
BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO
(JEŻOW)

„ ” września, 1937 roku

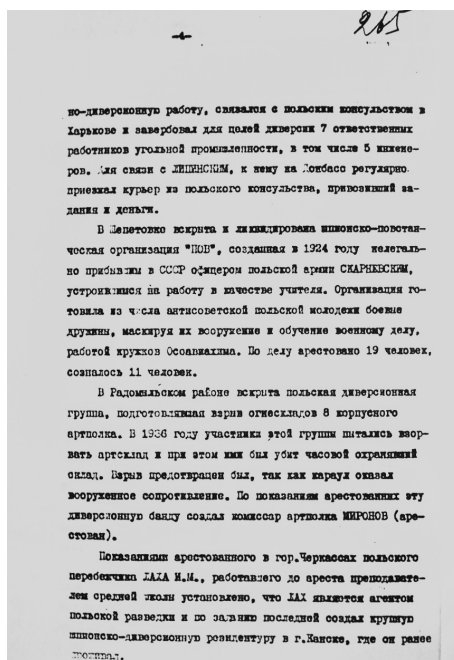
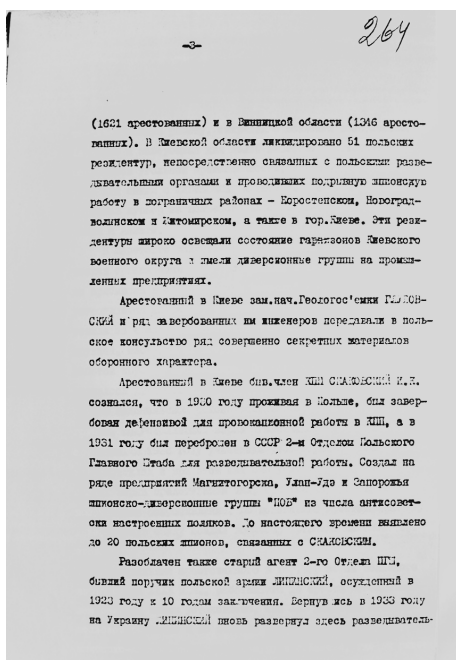
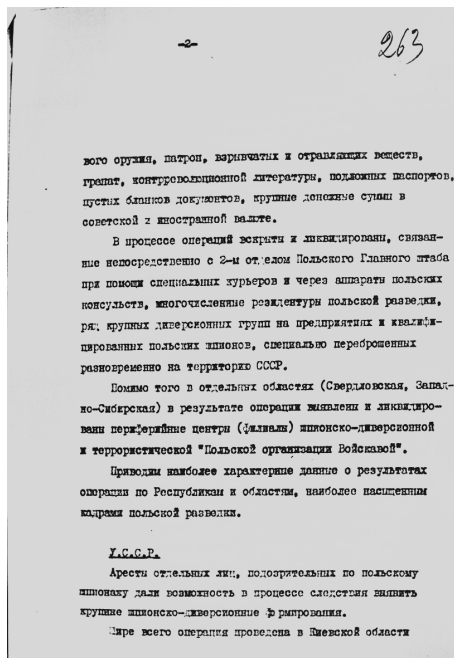
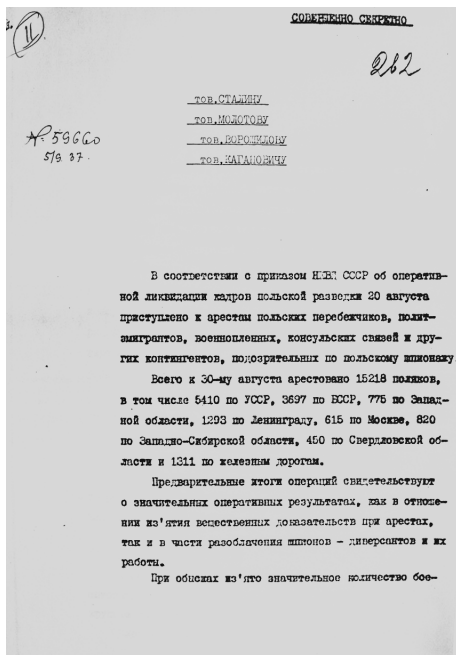
THE FIRST SUMMARY REPORT FOR JOSEPH STALIN FROM THE “POLISH OPERATION”

Summary

The paper includes the first summary report compiled for Joseph Stalin from the “Polish Operation,” i.e. the genocide undertaken against the Polish people in the Soviet Union during the 1937–1938 period, coming from the Central Archive of the Federal Security Service, located in Moscow. The report has been compiled at the beginning of September 1937 in the office of Nicolai Jezow, the then chief of the People’s Commissariat for Internal Affairs (NKVD), and constitutes a compilation of the information flowing to Lubyanka on the planned murder of Poles in the respective regions of the Soviet Union, prepared by relevant administrative cells of the NKVD. The document is the earliest account of the crime and registers the first ten days of this process. It is the first publication of this document in Polish.

Translated by Łukasz Machaj

Pierwszy raport na temat „operacji polskiej”, napisany dla Józefa Stalina
przez Nikołaja Jezowa

В Черкассах не арестован и разоблачен, перебравший в 1932 году агент польской разведки РАТКЕВИЧ Я.И., работавший лесарем на мажорочной фабрике. РАТКЕВИЧ перешел границу совместно с группой польских янгонов в количестве 8 человек и им создана шпионская сеть в Львовской и Златоустовской.

Арестован и разоблачен незаконно прибывший в СССР в шкуе с.г. агент польской разведки ЛОБЕХ Я.И., последний сознался, что был перебравен в СССР для проведения разведывательной работы в частях Коростенского гарнизона и по укрепрайону, или чего продел в Польше специальные подготовительные курсы разведчиков. При задержании у ЛОБЕХА отобрано: два револьвера, две бомбы, компас, различные советские документы на имя ЧЕЛДЖИНА и 1200 рублей советскими.

Аналогичные материалы получены по И.Богданскому району, где сфетованы и разоблачены перебравшие через границу агенты польской разведки ЛИНДЕРИК и ЛИНДСКИЙ, также снабженные фальшивыми документами и оружием. При задержании ЛИНДСКИЙ оказал вооруженное сопротивление и пытался бежать, но был ранен и арестован.

В результате операции вскрыто значительное число безнаказанных нарушений границы агентами польской и румынских разведок.

Так, на участке Славутского Погранотряда агент-диверсант польской разведки ЗАСТОВСКИЙ-ЛИВИК А.И. в течение последних 5 лет семь раз безнаказанно переходил границу СССР и беспрепятственно возвращался в Польшу.

-6-

267

В агенты 2-го отдела Пользапптата ХЕР-ЛОСКИМ с 1932 по 1937 год ежегодно прибывал славне из Польши. На участке того-же Славутского погранотряда к нему беспрепятственно переходили границу курьеры ДЕРИНСКИЙ, ЯВОРСКИЙ и СЛУЦКИЙ. Там же перешел границу агент польской разведки ГОМЛА.

На участке Ямпольского погранотряда в течение 4-х лет несоростственно на нашей границе агенты польской разведки ЗАГИБСКИЙ П. и БИТОСЛАВСКИЙ передавали начальнику польской стражиным ЧИЖАВСКИМУ пакеты с собранными или шпионскими материалами.

Агент польской разведки ЛОУАСИ-ЧУВЕСКИЙ-ЧР.ОВ П.З. в течение продолжительного времени вплоть до апреля 1937 года беспрепятственно переходил границу на участке Болеховского погранотряда.

На участке Хотинско-Толочинского погранотряда в течение продолжительного времени безнаказанно совершал переходы границы известный агент румынской разведки ЗЕМЛИН В. Там же систематически с 1938 по 1937 год переходила семья и перебравали холюков по 11 другим агентам румынской разведки.

БССР.

В результате первых допросов арестованных в Орше разоблачена польская шпионско-диверсионная группа КАМИНСКОГО А.И., оба брата которого являлись офицерами 2-го отдела Польского Главного Штаба. КАМИНСКИЙ являлся 13 запербравшим

-7-

268

им диверсантов, в том числе и на Горьковской электростанции, имевшей им к возмущу.

На территории ликвидированного Ливернского района арестовано 150 поляков, в том числе руководящих районных работников 19, сотрудников НКВД 8, служащих районных организаций 54. При обысках изъято несколько комплектов оружия перикламати, бактериологические препараты, документы, изобличающие в шпионаже и крупные суммы капиталы.

В Смоленском районе вскрыта диверсионная группа в составе 18 человек, организованная районным ветеринарным врачом - польским перебравшим ТИХОМ. Командованием ТИХА с ним была связь с польскими разведывательными органами участия организации правых, быв.начальника ветеринарного управления Наркомзема СССР НАСАННИКА (арестован), организующего по заданию польской разведки распространение массовых инфекционных заболеваний среди поголовья скота.

В процессе операции по полякам в Орше вскрыта и ликвидирована шпионская группа во главе с ЧЕРНЫМ в составе 6 человек, работавшая по заданию, как установлено следствием, германской разведки.

Там же арестованный ТРАСОВИЧ Я. сознался в шпионской деятельности в пользу Польши в пользу 15 агентов с ним связанных, в том числе одного сотрудника погранотряда ЧИЖИ.

В Гомеле вскрыта участии диверсионно-парашютной польской организации ЛОБЕВ, являвшийся 10 участниками.

Арестованный ЛАТКА, работавший в редакции польской

-8-

269

газеты "ОРА", сознался в участии в "ЮВ" с 1916 года и сообщил о сознательном приближении к ним в Могилевской организации "ЮВ" в 1918 году арестованного быв.НКОЗ БЕНКЕ и назвал ряд участников "ЮВ" в центральных районах.

В Могилеве арестованный поляк ВОЙЦАХОВИЧ сознался, что является участником белогвардейского "Русского Общества Военного Союза".

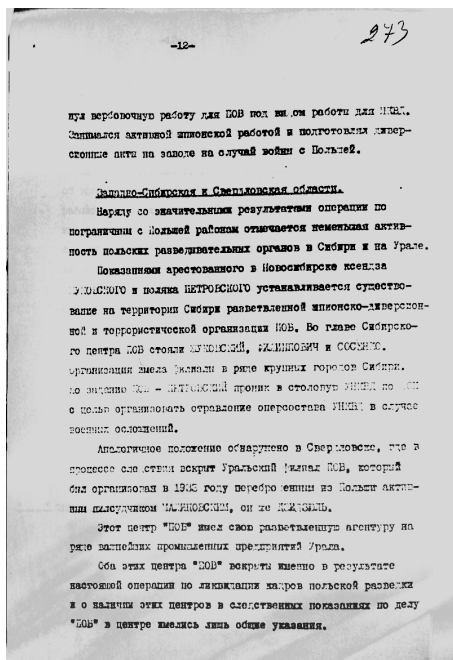
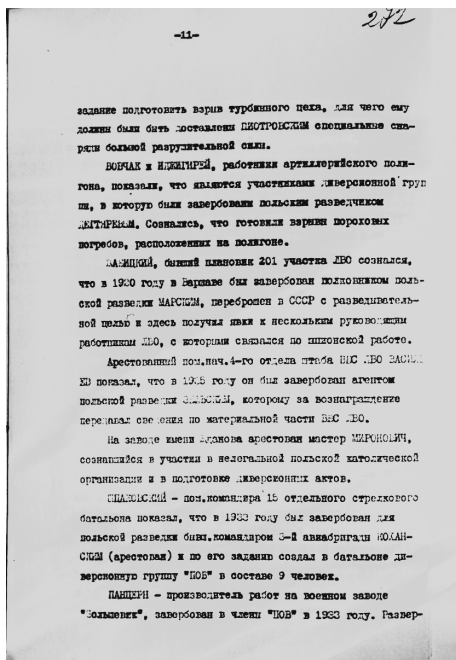
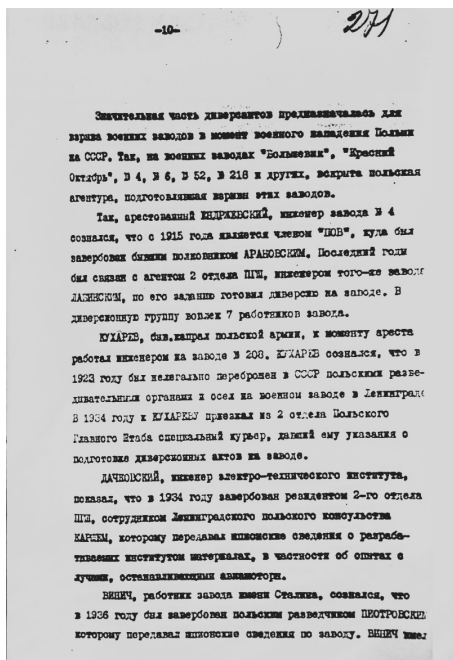
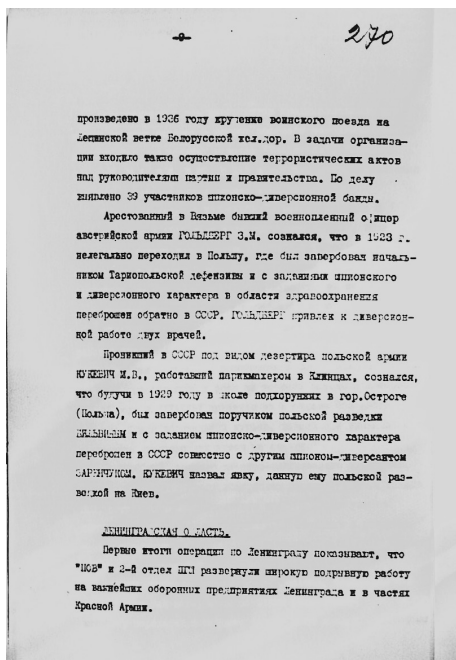
ЗАПАДНАЯ ОБЛАСТЬ.

Вскрыта и ликвидирована 17 польских шпионско-диверсионных формирований и разоблачено 19 польских шпионов.

Арестованный в Смоленской красноармейский роты связи 116 авиационный НАСАННИСКИЙ В.С., выполнявший обязанности техника Управления стрелковых работ при той же бригаде, сообщил, что с лета 1930 года является агентом польской разведки. НАСАННИСКИЙ был завербован специально приближен к полякам курьером 2-го отдела ПИЧ ДИВЕНУЧЕН, пригласив рекомендательное письмо к НАСАННИСКОМУ от его родных из Польши.

Вскрыта и ликвидирована польская диверсионная организация на Могилевско-Витебской и Белорусской железной доро, созданная резидентом польской разведки УГЛИНСКИМ В.А., занимавшим должность диспетчера ст.Ярослав-2. УГЛИК показал, что был завербован поляками еще в 1919 году и по заданию разведки им была создана шпионско-диверсионная ячейка на Белорусской и Могилевско-Витебской железной доро.

Следствием установлено, что данной организацией

-13-

274

Далее еще неполные результаты первых дней операции, когда значительная часть арестованных полностью не допрошена и не разоблачена, уже свидетельствуют о массовом характере насилия польской разведкой своей агентурой и об исключительной насильственности ее не только пограничных районов, но и ряда промышленных центров и отдельных крупных предприятий, где в процессе операции вопреки многочисленным, глубоко законспирированным, хорошо обученным диверсионным группам.

К 1-му сентября с.г. осуждено и расстреляно 930 польских агентов.-

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВСТРЕЧНЫХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ
(З и О В)

■ * сентября 1947 года